

Naše služba jako úředníků gestapa nebyla lehká¹

Kurt Max Walter Richter. Nacistický válečný zločinec, jehož zachránil Antonín Zápotocký

JIŘÍ PLACHÝ

Kurt Max Walter Richter byl typickým představitelem nacistického represivního aparátu v českých zemích. Přestože měl na rukou krev českých vlastenců a byl odsouzen k trestu smrti, prezident Antonín Zápotocký mu v roce 1953 udělil milost. Z vězení jej pak vysvobodila (jako jednoho z posledních nacistických válečných zločinců) amnestie prezidenta Ludvíka Svobody v květnu 1968.

Mladý policista (1908–1939)

Narodil se 20. listopadu 1908 jako jediné dítě v rodině zaměstnance říšskoněmeckých státních drah Maxe Richtera v malém lužickém městečku Sohland an der Spree, ležícím těsně u českých hranic, asi sedm kilometrů na sever od Šluknova. Jeho matka Hilda, rozená Pursche, byla v domácnosti. Ve svém rodišti absolvoval osmiletou obecnou školu a následně se v roce 1927 vyučil v textilním velkoobchodu firmy Ernst Hauptmann obchodním příručím. Během učení navštěvoval tříletou pokračovací školu.

Krátce pracoval jako úředník na pile v Sohlandu, avšak již 27. října 1927 byl přijat k saské policii. Nejprve se stal frekventantem policejní školy v Míšni (Meißen), kterou absolvoval 30. července 1928, a následně jej přidělili jako čekatele k pořádkové

policii do Saské Kamenice (Chemnitz). V tomto městě setrval dalších jedenáct let, až do léta 1939. Za deset let služby dosáhl hodnosti Polizeirevier Oberwachmeister (policejní nadstrážmistr) a v životě zaznamenal dvě zásadní změny. V roce 1935 se oženil s dcerou továrního dělníka Gertrudou (za svobodna také Richterovou) a v následujícím roce se jim narodila dcera Lisa. Syn Jürgen přišel na svět o čtyři roky později v Jičíně.

Dne 15. listopadu 1931 vstoupil Richter do řad Hitlerovy Německé nacionálně-socialistické strany dělnické (NSDAP), kde byl držitelem stranické legitimace číslo 712 508². Roku 1933 se stal také členem všeobecných SS. Jako člen strany z doby před převzetím moci byl v květnu 1938 přeložen k tajné státní policii, tedy obávanému Gestapu.

Jen pro zajímavost uveďme, že před svými spoluvězni se po letech

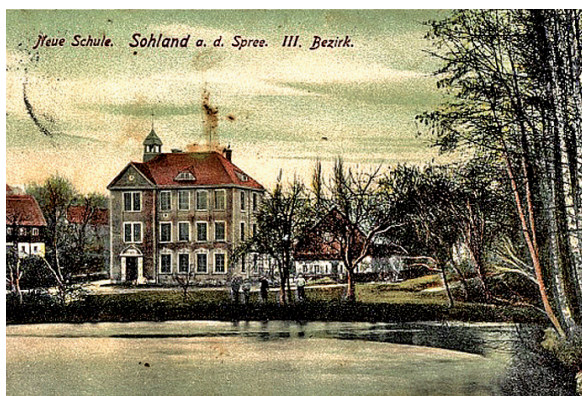
chvástal tím, že se již před válkou podílel na operativní práci proti Československu a patřil k organizátorům přepadu celního úřadu a stanovišť Stráže obrany státu ve Vejprtech, k nimž došlo kolem poledne 22. září 1938. Během těchto bojů bylo město obsazeno sudetoněmeckými vzbouřenci. Na české straně padl dozorce Finanční stráže Josef Kloub a dozorce Karel Kára byl těžce zraněn.³ Československé jednotky se Vejprty zmocnily následujícího dne a až do konce září, respektive do 4. října 1938, kdy se českoslovenští vojáci v důsledku mnichovských událostí stáhli na novou demarkační čáru, zde probíhaly střety.

Na jeho případné angažmá na obsazení českých zemí (jak tzv. Sudet v říjnu 1938, tak českého vnitrozemí v březnu 1939) se jej však později nikdo neptal, takže nezbyvá než věřit jeho tvrzení, že do Jičína byl ze Saské

1 ABS, f. Gestapo Hradec Králové a Pardubice (dále jen 309), sign. 309-14-3, výslechový protokol Kurta Richtera z 11. 1. 1950.

2 Toto datum uvedl Richter několikrát během výslechů. Podle členské karty NSDAP byl v řadách strany veden již od 1. listopadu 1931. ABS, Sběrka karet NSDAP, W. Richter, nar. 20. 11. 1908.

3 ABS, f. Svazky kontrarozvědného rozpracování – Centrála (dále jen MV-KR), svazek a. č. 598 884. Richterovu údajnou účast na tomto dodnes nepotrestaném zločinu zjistila StB agenturní cestou a jejím dalším prošetřováním se nezabývala.



Dva pohledy na Sohland an der Spree – nová škola na pohlednici z počátku 20. století a město po skončení druhé světové války

Vlevo – Důsledky zářijových bojů v roce 1938 ve Vejprtech, nacistickou propagandou vydávané za výsledek ničení „českého“ vojska a četnictva. Stranický odznak NSDAP a služební známka příslušníka Gestapa.

Foto: archiv autora



Kamenice přeložen teprve v srpnu 1939, poté co zde vznikla regulérní úřadovna Gestapa.⁴

Richter působil u jičínského Gestapa až do konce války, respektive do 6. května 1945. Během této služby dosáhl hodnosti SS-Sturmscharführera⁵ a úředního titulu kriminálního sekretáře (Kriminalsekretär).⁶

Gestapo Jičín

První příslušníci Gestapa přijeli do Jičína v pohnutých březnových dnech roku 1939. Einsatzstelle Jitschin (složená převážně z příslušníků Gestapa z Hamburku) působila v rámci kolínského Einsatzkommando III. Jeho

velitelem byl kriminální komisař SS-Obersturmführer Thees Burfeind, který byl také od června 1939 pověřen vedením nově zřízené jičínské venkovní služebny Gestapa. V jejím rámci působily zhruba tři desítky zaměstnanců včetně několika žen (sekretářek a technického personálu). Roku 1941 služebna zřídila vazební oddělení ve valdické věznici. Od dubna 1942 ji vedl SS-Hauptsturmführer Eduard Fischer a po jeho přeložení do Prahy od června 1943 až do konce války (kdy byl zastřelen českými partyzány) Anton Lehner.⁷

Jak již bylo výše uvedeno, Richter byl do Jičína přemístěn v srpnu 1939. S rodinou bydlel v nenápadné vilce

č. 567 v dnešní Dukelské ulici. Zpočátku nebyla agenda Gestapa organizována „klasicky“ podle různých problematik, ale teritoriálně – dva úředníci měli vždy „přidělen“ jeden politický okres nacházející se v působnosti úřadovny. Richter měl spolu s kriminálním asistentem Burmeisterem na starost okres Hořice a později už sám okres Nová Paka. Počet úředníků služebny se v té době pohyboval okolo čtrnácti.

Poté, co se situace jičínské úřadovny stabilizovala, byla reorganizována podle celoříšské struktury. Richter byl pravděpodobně v roce 1941 pověřen řízením referátu II BM, což znamenalo, že vedl akce směřující

4 Původně byl přeložen do Prahy, odkud však již po dvou dnech odjel do Jičína. Tamtéž, svazek a. č. 969 731 MV.

5 Jednalo se o poslední nedůstojnickou hodnost v rámci SS odpovídající zhruba čs. armádní hodnosti praporčíka.

6 ABS, f. 309, sign. 309-14-3, výslechový protokol Kurta Richtera z 11. 1. 1950; tamtéž, sign. 309-2-1, výslechový protokol Kurta Richtera z 22. 2. 1950. Ve fondech bývalého Studijního ústavu MV se k osobě K. M. W. Richtera nachází asi pět desítek signatur. Většinou se však jedná o různé pasáže z těchto dvou souhrnných protokolů nebo o záležitosti do jisté míry marginální.

7 KREISINGER, Pavel: *Venkovní služebna (Aussendienststelle) gestapa v Jičíně (1939-1945)*. (Rukopis)

proti českému (případně německému) nekomunistickému odboji, poslechu zahraničního rozhlasu, protiněmecké propagandě a ilegálnímu tisku. Dále měl na starost činnost legálně působících českých spolků a úřadů. Referát měl kromě něj dva až čtyři další zaměstnance. Za to pobíral plat ve výši zhruba 380 RM měsíčně.⁸

Podle vlastního doznání se zaměřoval především na ilegální činnost Obrany národa, ilegálních organizací sokolů, skautů, hasičů a skupiny označené jako „Prsten“ a „Národní odboj“. V letech 1941–1942 vyšetřoval rozšiřování ilegálních letáků v Jičíně a ve Valdicích.

Zatčení byli po skončení vyšetřování odvázeni k německým soudům do Prahy, Litoměřic, Berlína nebo přes Prahu posíláni do koncentračních táborů. Jednotlivá zatčení prováděl Richter sám, na větších akcích spolupracovali i jeho kolegové z jiných referátů. Stejně tak sám vyšetřoval menší případy (např. poslech zahraničního rozhlasu). Hned 1. září 1939 se samozřejmě podílel na zatýkání českých rukojmích (těch bylo v Jičíně asi 25), odvezených později do koncentračních táborů. Podle vzpomínek svých kolegů byl už v té době proslulý mimořádnou brutalitou a často prý také „pracoval“ pod vlivem alkoholu.

Jeho kolega Otto Gruller při výslechu uvedl, že vyšetřoval ilegální organizaci označenou jako „Sechter a spol.“ na Jičínsku, dále případ poslechu zahraničního rozhlasového vysílání jičínskými četníky a případy bývalých důstojníků československé armády pplk. Františka Kruliše a mjr. Josefa Wurma (tedy členů jičínské



Thees Burfeind vedl jičínskou služebnu Gestapa v letech 1939–1945, a další jičínský gestapák Otto Gruller



Foto: archiv Pavla Kreisingera, archiv Jaroslava Čvančary

Obrany národa). Tlumočil mu nejčastěji gestapák Antonín Dvořák, respektive Anton Dworschak⁹.

Ke svým spolupracovníkům z řad českého obyvatelstva Richter později uvedl: *Agenty, tzv. V-Manny jsem neměl. Já jsem měl prostě několik Čechů, u kterých jsem získával příležitostně situační zprávy.*¹⁰ Přesto v pozdějších výpovědích zmínil několik desítek našich občanů, kteří s ním a s jeho kolegy z nejrůznějších důvodů spolupracovali (viz níže).

Není bez zajímavosti, že se v lednu 1943 účastnil akce proti výsadku Antimony, zatýkání spolupracovníků doc. Vladimíra Krajiny a pátrání po jeho úkrytu.¹¹

Od 1. května 1945 pálili zbylí úředníci jičínského Gestapa veškeré

písemnosti, 6. května opustili budovu úřadovny a odešli do kasáren Wehrmachtu ve městě. O dva dny později, 8. května večer, se převlékli do uniforem řadových příslušníků německé armády a s falešnými doklady v nekonečných kolonách německých vojáků zamířili k americkým liniím.

Pátrání (1945–1949)

Dne 17. ledna 1946 vypracovalo Veličtství stanice SNB v Libáni u Jičína žádost o zahájení pátrání po Kurtu Maxi Walteru Richterovi. To se však naplno rozběhlo teprve na jaře 1946.

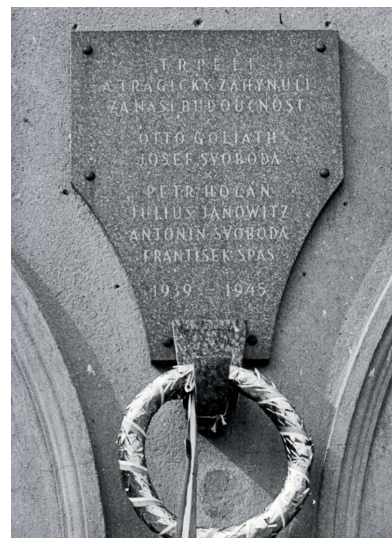
Pátrání po válečných zločincích měla v rámci Československa v gesci tehdejší Státní bezpečnost (StB). Ta tehdy ještě nebyla vyloženě politickou

8 Jednalo se o 3800 protektorátních korun, což lze označit za nadprůměrný příjem.

9 ABS, f. MV-KR, svazek a. č. 969 731 MV.

10 Tamtéž, f. 309, sign. 309-14-3, výslechový protokol Kurta Richtera z 11. 1. 1950.

11 Skupina Antimony byla na území tzv. protektorátu vysazena 24. října 1942 z Velké Británie. Tvořil ji npor. František Závorka, čet. Stanislav Srazil a svob. Lubomír Jasínek. Na přelomu listopadu a prosince 1942 obnovila ztracené rádiové spojení s Londýnem. Gestapo se dostalo na stopu členům výsadku díky zatýkání v řadách komunistické odbojové skupiny, s níž spolupracovali. Gestapák Jaroslav Nachtmann a bývalý parašutista rt. Karel Čurda ji pak vypátrali. Zátah proti nim se odehrál ve dnech 14.–16. ledna 1943. Závorka a Jasínek při zatčení spáchali sebevraždu. Srazil byl zatčen, přinucen k rádiové protihře s Londýnem s krycím označením Hermelin a v roce 1944 v Malé pevnosti Terezín popraven. Doc. Vladimír Krajina (1905–1993), poslední člen vedení skupiny ÚVOD, byl zatčen 3. února 1943. Vězněni se mu podařilo přežít.



Objekty využívané za války jičínským Gestapem na sérii snímků zhotovených v šedesátých letech 20. století pro potřeby Správy vyšetřování StB Foto: ABS

policii a nenacházela se, na rozdíl například od armádních tajných služeb, zcela pod vlivem komunistické strany. Především od kriminální policie k ní byly převeleny desítky zkušených předválečných policistů, kteří dokázali vést odborně náročné pátrání po válečných zločincích. To samozřejmě neplatilo bez výjimky – KSC se snažila probíhající proces národní očisty zneužít k účelovému zlehčení, nebo dokonce pošpinění nekomunistického odboje, a naopak „zametala pod koberec“ případy, kdy selhali její spoluprávníci. Těžkosti, na něž však díky malému podílu komunistů mezi příslušníky tehdejší StB naráželi, nejlépe dokumentuje například nutnost zřídit speciální (a ne zcela legální) útvar „F“, který tajně vyslýchal zatčené příslušníky nacistických bezpečnostních složek a žádal od nich účelově zkreslené výpovědi.¹²

Protože existovalo podezření, že se Richter skrývá někde poblíž svého



rodiště, obrátila se Ústředna StB pro Čechy na základě původního přípisu libáňské stanice SNB dne 1., respektive 3. dubna 1946 na Ministerstvo zahraničních věcí v Praze s žádostí o zahájení pátrání u orgánů v sovětské okupační zóně Německa.

Na rozdíl od západních okupačních zón totiž nebylo na německém území

obsazeném Rudou armádou povoleno zřízení československé pátrací komise a vyhledávání nacistických válečných zločinců (a jejich následné využití nebo nevyužití) měly v kompetenci pouze sovětské tajné služby. Vydání válečných zločinců ze sovětského okupačního pásma Německa je proto v době první i druhé retribu-

12 PLACHÝ, Jiří: Die Instrumentalisierung von NS-Kriegsverbrechern durch die tschechoslowakische Staatssicherheit nach 1945. In: ŽÁČEK, Pavel - FAULENBACH, Bernd - MÄHLERT, Ulrich (eds.): *Die Tschechoslowakei 1945/48 bis 1989. Studien zu kommunistischer Herrschaft und Represion*. Leipziger Universitätsverlag, Leipzig 2008, s. 153-169 (konkrétně s. 154).

ce (1945–1947 a 1948) událostí zcela mimořádnou. Pátrání po Richterovi měla nadále monitorovat vojenská mise při československém velvyslanectví v Moskvě.

V rámci Československa vedla pátrání po Richterovi prostřednictvím publikace ve Věstníku kriminální služby Oblastní úřadovna StB v Jičíně. V květnu 1946 zařadila jeho jméno na seznam hledaných osob také pátrací komise generála Bohuslava Ečera ve Wiesbadenu, působící v západních okupačních zónách Německa.

Výsledky se však nedostavily. Několik dní před formálním koncem retribuční, 17. dubna 1947, na něj tedy bylo alespoň u Mimořádného lidového soudu v Jičíně Oblastní úřadovnou StB podáno v nepřítomnosti trestní oznámení.

Nedlouho před koncem druhé retribuční, 2. října 1948, oznámila poněkud překvapivě československá vojenská mise v Moskvě pražskému ministerstvu zahraničních věcí, že Richter byl vypátrán v zajateckém táboře na území Sovětského svazu, a pokud o něj mají československé bezpečnostní složky stále zájem, ať požádají diplomatickou cestou o jeho vydání.

V přípisu Oblastní úřadovny StB v Jičíně, která byla vyzvána, aby se k případu vyjádřila, se mj. uvádí: *Richter byl jedním z nejsurovějších a nejzvrhlejších členů jičínského gestapa a byl pravým postrachem zdejšího kraje a byl obávaným v celém služebním obvodu gestapa. Dokonce i vedoucí služebny gestapa a někteří jeho shovívavější a prozíravější kolegové se ho obávali. Příčiněním a zásluhou býv. gestapáka Richtra přišla celá řada čl. státních*

občanů o život, velké množství osob utrpělo pak vážnou újmu na zdraví. Vzhledem k sadistické zvrhlosti jmenovaného lze právem srovnávat s obávaným terezínským Jäcklem¹³. [...] na dopadení jmenovaného válečného zločince měl zdejší MLS zvláštní zájem.¹⁴

Ústředna StB v Praze sdělila dne 9. listopadu 1948 ministerstvu zahraničních věcí, že Richtera stále považuje za jednoho z nejhledanějších válečných zločinců, a označila jeho vydání za „žádoucí“.¹⁵ O případu byl také informován obnovený Mimořádný lidový soud v Jičíně, který se k žádosti o vydání připojil.

Do konce roku 1948, kdy definitivně skončila obnovená retribuční,¹⁶ se však nestalo nic a bylo jasné, že Richter bude muset být v případě svého vydání postaven před některý z řádných soudů. Sovětské úřady totiž s extradicí příliš nespáchaly.

Věci se daly do pohybu teprve v samém závěru roku 1949. Dne 13. prosince byl Richter propuštěn ze zajateckého tábora v gruzínském Tbilisi a nastoupil dlouhou cestu zpět do Československa. Na první svátek vánoční, 25. prosince 1949, jej na jediném železničním hraničním přechodu mezi ČSR a SSSR v Čierné nad Tisou¹⁷ předali příslušníci sovětské NKVD svým československým kolegům. Přes Košice dorazil po několika dnech do Jičína, avšak mezitím padlo rozhodnutí, že jeho vyšetřování převzou orgány Krajského velitelství StB v Hradci Králové. Do tamní věznic doputoval 5. ledna 1950.

Během vyšetřování vyšlo najevo, že se Richterovi (a zřejmě i dalším jičínským gestapákům) podařilo 9. května 1945 v jihočeském Písku



Npor. František Závorka, velitel výsadkové skupiny Antimony, na jejíž likvidaci se Kurt Richter v lednu 1943 podílel. Na snímku jako důstojník čs. zahraniční armády ve Velké Británii. Foto: archiv autora

dostat do amerického zajetí. Američané se však následujícího dne z města stáhli na jeho západní okraj, kudy měla probíhat demarkační linie. Na základě mezispojeneckých dohod předali při svém odchodu Rudé armádě také několik tisíc německých válečných zajatců, mezi nimi i Richtera. To, že se nakonec ocitl v moci Rudé armády, a nikoliv Američanů, lze v jeho případě pokládat za „štěstí v neštěstí“. Dá se totiž předpokládat, že v americkém zajetí by byla jeho pravá totožnost odhalena mnohem dříve a byl by stejně jako desítky dalších gestapáků vydán do Československa, kde by retribuční soud trest smrti nad ním nejen vyslovil, ale i vykonal.

13 Mínen bývalý SS-Hauptsturmführer Heinrich Jöckel (1899–1946), v letech 1940–1945 velitel Malé pevnosti Terezín. Po válce byl odsouzen Mimořádným lidovým soudem v Litoměřicích k trestu smrti a 26. října 1946 popraven.

14 ABS, f. Vytříděné spisy sekretariátu ministra vnitra (319), sign. 319-35-20, přípis Oblastní úřadovny StB z 25. 10. 1948.

15 Tamtéž, přípis Ústředny StB pro Čechy z 9. 11. 1948.

16 Retribuci obnovoval zákon č. 33/1948 Sb. z 25. 3. 1948. Na jeho základě fungovaly retribuční soudy do 31. 12. 1948. Jednalo se v podstatě o propagandistický tah komunistického režimu, který měl vzbudit zdání, že „drtinovská justice“ chránila válečné zločince a kolaboranty.

17 Podle vlastního vyjádření během výslechu z 11. ledna 1950 jej sovětské orgány dopravily až do polského Těšína. ABS, f. 309, sign. 309-14-3. Jako logičtější se ovšem jeví předání ze SSSR přímo do ČSR, jak o něm hovoří materiály MZV.

Partyzánský pluk kraje Jičín.**Všem českým mužům v Jičíně!**

Německé jednotky se přesunují různými směry. Je bezúčelné dobýtí města nebo vesnice, aby byly v zápětí další pochodující nepřátelskou jednotkou dobyty a zničeny. Proto jest třeba prováděti partyzánské podniky mimo osady a města, aby nebyla zavdána příčina německým jednotkám vypalovat naše města a osady. Vstupujte proto do partyzánských jednotek na venkově a súčastněte se boje proti nepříteli.

Všichni muži na svá místa!**Bijte nemilosrdně!**

Odbojové hnutí na Jičínsku, stejně jako v celých severovýchodních Čechách, bylo v jarních měsících roku 1945 velmi silné

Německé jednotky opustily v květnu 1945 Jičín a nastoupily cestu k americké armádě postupující do Čech. Mezi stovkami obyčejných vojáků se ukrývali i jičíňští gestapáci.

Foto: archiv autora

Z Písku byl převezen do zajateckého tábora v Českém Rudolci a Nové Bystřici a odtud přes sovětskou okupační zónu Rakouska a Maďarsko do zajateckého tábora v rumunské Marmarošské Sihoti (rumunsky Sighetu Marmaiei, maďarsky Mármarossziget) na hranicích bývalé československé Podkarpatské Rusi, anektované v červnu 1945 Sovětským svazem. Zde zůstal asi dva měsíce a začátkem října 1945 byl odvezen do SSSR. Další čtyři roky strávil v různých zajateckých táborech na Kavkaze, kde byla také v roce 1948 odhalena jeho pravá totožnost.¹⁸

Vyšetřování

Richter dorazil na Silvestra 1949 do Jičína, odkud jej druhého lednového

dne roku 1950 převezli do valdické věznice. Pokud si myslel, že ho tam po letech již nikdo nepozná, velmi se zmýlil: *Jakmile jsem 2. 1. 1950 překročil práh věznice v Kartouzích, působilo to jako salva. Jeden z Gestapa z Jičína je tady. Okamžitě jsem dostal ze všech stran kopance a pěstmi. Cesta od vrat až do cely byla jako cesta dobytka. Při tom mně bylo vyčítáno jako: „Ty jsi mě zavřel“, „Ty jsi mě uhodil“, „Ty jsi mi namířil pistoli na prsa“, „Ty lumpe, ty rošťáku“, „Neznáš mne již?“ atd. Z dozorců, kteří mně tyto výčitky předhazovali, znal jsem jen jednoho.¹⁹*

Své výslechové metody příliš neskrýval, a naopak se je snažil obhajovat: *O osobách mnou vzatých do vazby [uvádím, že] byli někteří bití. Když bylo třeba zajištěného tvrdě zasáhnout, mělo to svůj důvod. U mne nebyl žádný za-*

jištěný bezplánovitě bit. K vysvětlení provinění obžalovaného a jeho doznání to bylo nutné. Lidé jsou však rozdílní. Jeden vypovídá, již když jen slyší slovo policie, u druhého trvá výslech třeba několik hodin a stejně nic neřekne. Byly nabízeny cigarety a výslech veden v kamarádském duchu, neřekne však slovo, co by odpovídalo pravdě. Za několik dnů se výslech obnovil jiným způsobem, dvě tři facky a nastalo doznání. U druhého jest to zase obráceně, tam nepomohou facky, nýbrž několik cigaret přinese výsledek. Byl jsem dosti dlouho u policie a věděl jsem, jak s těmi lidmi mám zacházet. Naše služba jako úředníků gestapa nebyla lehká. [...] Mně je dnes předhozeno, že jsem tolik a tolik lidí zavřel, že jsem tolik a tolik lidí přišlo do žaláře, tolik do koncentračního tábora a pokud možno tolik a tolik zemřelo. Mohl jsem

18 Do zajetí se dostal pod jménem „Sommer“ a později uvedl, že během pobytu v zajetí byla jeho pravá identita zjištěna roku 1948 v důsledku „zrady“. Ve výslechovém protokole po svém vydání však uvedl, že byl po celou dobu v sovětském zajetí veden pod pravým jménem. Co se týče míst, kde pobýval, uvedl, že prošel několika pobočkami zajateckého tábora číslo 181, kde byl do poloviny května 1947, a pak byl poslán do tábora č. 186 nedaleko Suchumi. Koncem listopadu 1948 (což odpovídá době, kdy o jeho vydání oficiálně požádaly československé úřady) se vrátil do tábora 181/L1 v gruzínském městě Rustavi a tam byl až do svého odjezdu ze SSSR. Tamtéž.

19 Tamtéž.

já na tom něco změnit? Každý stát má svoje zákony a předpisy. K dodržování zákonů byli všichni loajální občané povinni. Když ne, vydali se nebezpečí trestního stíhání. [...] Já jako úředník Gestapa vykonával jsem svou práci, jak se žádalo, anebo lépe řečeno, jak stávající zákony předepisovaly. Že Německo v době, kdy existoval protektorát, vstoupilo do války, ve které se jednalo o bytí a nebytí, bylo mimořádně nutné, aby stát stál na pevných základech. Lidé, kteří pracovali proti režimu, museli být zajištěni...²⁰ Všechny své spolupracovníky z válečné doby označoval důsledně jako „kamarády“. Přestože nebyl po čtyřapůlletém pobytu v zajateckém táboře v příliš dobré fyzické i psychické kondici (ze SSSR si přivezl např. malárii), nelze takový styl výpovědi považovat za nic jiného než projev poněkud omezených duševních schopností, o nichž ostatně ve svých výpovědích hovořili i někteří jeho bývalí „kamarádi“.

Celkový počet československých občanů zatčených během války jičínským Gestapem odhadl na 1170 osob. K 130 zatčením se sám přiznal. Dále uvedl, že z celkového počtu bylo asi osm set lidí postaveno před soud nebo odesláno do koncentračního tábora. Výslovně však podotkl, že nejde o vyčerpávající údaj, ale pouze o jeho odhad. Do tohoto počtu pak nezahrnul oběti hromadného preventivního zatýkání prováděného například mezi funkcionáři Sokola nebo rodinnými příslušníky vojáků československé zahraniční armády (akce „E“ v roce 1942). Například v okrese Jilemnice osobně zatkl šest úředníků okresního



Bývalý SS-Sturmscharführer Kurt Max Walter Richter na vězeňské fotografii po vydání ze SSSR

Foto: archiv autora

úřadu, nejméně čtyři další občany za poslech cizího rozhlasu, dále blíže neurčený počet sokolských funkcionářů, hasičů a příbuzných „emigrantů“. Sám sebe označil jako „nejznámějšího“ jičínského gestapáka: *Osoby, které jsem zatýkal, pocházely většinou z vyšších kruhů. Ať se jednalo o ilegality, nebo jiné akce, vždy, v každém případě, figurovala jedna osoba z vyšších kruhů. Zatýkal jsem učitele, profesory, úředníky vyšších i nižších úřadů, advokáty, lékaře, továrníky, obchodníky a podobně. Jest samozřejmé, že zatčení advokáta vyvolalo větší rozruch než zatknutí dělníka. [...] Především to byly osoby z řad bývalých nižších*

*a vyšších důstojníků (československé armády – pozn. aut.). [...] Právě tím, že jsem pracoval v nejlepších kruzích, stal jsem se tak známým,²¹ uvedl jako důvod své „popularity“. A „skromně“ pokračoval: *Otevřeně přiznávám, že jsem byl na jedné straně v jičínských kruzích nenáviděn, z druhé strany jsem byl však vážen.²² Podle výpovědí svědků jej ale v Jičíně důvěrně znali spíše pod přezdívkou „Dábel“.²³**

Konfidentské sítě

Od okamžiku, kdy se Američanům před očima československých tajných služeb podařilo vyzvednout nacistický archiv ve Štěchovicích, trpěli komunisté strachem z toho, že se s ním zmocnili i seznamů konfidentů Gestapa a SD, které budou moci později využít pro svoji potřebu. I proto StB počátkem 50. let zahájila akci „Rekonstrukce“, jež měla odhalit staré agenturní sítě nejen nacistů, ale i prvorepublikových bezpečnostních složek nebo československé válečné zpravodajské služby. Většinu získaných informací však využila nikoli k potrestání odhalených viníků, ale pro své operativní potřeby.

Přestože Richter ve svých výpovědích jmenoval několik desítek bývalých spolupracovníků jičínského Gestapa, zatčen byl nakonec zřejmě jen jediný – tehdejší vedoucí zemědělského referátu na Okresním národním výboru ve Vrchlavě Otto Göbl²⁴. Dne 13. prosince 1950 byl zadržen a následně převezzen do vazby královéhradeckého Krajského velitelství StB.

²⁰ Tamtéž.

²¹ Tamtéž.

²² Tamtéž.

²³ ABS, f. MV-KR, svazek a. č. 969 731 MV.

²⁴ Göbl za války působil v Jičíně. Zastával krajně pravicové politické názory a z toho důvodu se údajně hned po okupaci dobrovolně přihlásil do služeb jičínského Gestapa. To jej používalo jako provokatéra proti českému nekomunistickému odboji. Počátkem roku 1940 se údajně vetřel do místní skupiny ilegální organizace Obrana národa (ON), vedené mj. Josefem Wurmlem, který byl 29. ledna 1940 zatčen. Během dalších tří let podával různé zprávy o svých spolupracovnících z okresního úřadu, na jejichž základě bylo několik úředníků zatčeno a někteří z nich zahynuli v koncentračním táboře. Za své služby byl Gestapem placen. Od roku 1943 pak začal, podobně jako jiní, shánět vlastní alibi pro poválečnou dobu. V srpnu 1944 pozatýkalo Gestapo skupinu odbojářů z Psynic, Kopidlno atd., k nimž patřil i Göbl. Až do konce války byl pak vězněn v Malé pevnosti Terezín a v Praze na

Naproti tomu například Göblův kolega Bedřich Oumrt, krycím jménem Emil²⁵, jehož Richter ve svých výpovědích uvedl také jako spolupracovníka jičínského Gestapa, byl (pravděpodobně v téže době) získán ke spolupráci s StB a jejím agentem zůstal řadu let.

V pozdějších rozhovorech se svými spoluvězni uvedl, že jičínské Gestapo mělo k dispozici asi devadesát až sto konfidentů z řad místních obyvatel. Z nich však skutečně na sto procent pracovalo jen pět nebo šest. Další tři desítky „napůl“ a zbytek nosil jen „omáčku“, tedy nepodstatné informace, jež se nedaly operativně využít. Mezi ty aktivně pracující sám zařadil bývalého fašistu JUDr. Knížete, JUDr. Truhláře, oba z Okresního úřadu v Jičíně, velitele četnické stanice a bývalého legionáře Glasera, četníka Karbana, manželku majitele jičínské drogerie Pušovou (ta měla spoluprací „vyřešit problémy“, které měla s Gestapem) a dr. Měšťana, zatčeného pro členství v ilegálním národním výboru, který přijal nabídku spolupráce. O starostovi Jičina Karlu Kloučkovi a úředním lékařem MUDr. Vrbovi se naopak vyjádřil, že konfi-

denty nebyli, nicméně svou aktivitou Gestapu výrazně usnadňovali práci.²⁶

Proces se skupinou „Max Rostock a spol.“

Na Richtera byla čtrnáct měsíců po jeho vydání do Československa, 27. února, respektive 6. března 1951, podána Státní prokuratuře v Praze individuální obžaloba. Podle ní přišlo jeho vinou o život nejméně 19 československých občanů – dva byli nacistickými soudy odsouzeni k trestu smrti a popraveni, zbytek zahynul v koncentračních táborech. Richter sám údajně doznal, že si je vědom toho, že v lágrech zahynulo sedm, respektive osm „jeho“ vyšetřovanců.²⁷

Během vyšetřování, které probíhalo u Krajského velitelství StB v Hradci Králové, dokazovala Richterovy kruté výslechové metody řada svědectví bývalých politických vězňů. Jednalo se například o učitele Jindřicha Karpíška, vězněného v Terezíně pro činnost v ilegálním národním výboru, či jeho staršího bratra Františka, taktéž učitele, který byl za odbojovou činností vězněn od roku 1943 a dožil se osvobození

v koncentračním táboře Dora. Richter zatýkal a vyslyšel i jejich třetího bratra Josefa, jenž později zahynul v koncentračním táboře Flossenbürg.²⁸ Svědectví dále podal rolník Josef Runčik z obce Vršec, zatčený 5. října 1944, kterému Richter vyrazil při výslechu tři zuby. Jako vězeň koncentračního tábora Flossenbürg byl během pochodu smrti osvobozen Američany. Stejněho dne jako Runčik byl Richterem zatčen i učitel Josef Chlábek z Lanžova, který se dožil konce války v Terezíně. V Terezíně byl osvobozen i ředitel obecné školy František Fejfar z Kopidlna, zatčený v červnu 1944. Úředník Josef Kovář, zatčený v polovině listopadu 1944 a vězněný v Terezíně, přirovnal Richterovo chování k obávanému veliteli terezínských věznic Jöckelovi. Účetní Josefa Fingera z Jilemnice zatýkal Richter koncem července 1942 za poslech zahraničního rozhlasu. Následně byl jičínským Amtsgesichtem²⁹ odsouzen na 21 měsíců vězení, jež si odpykával v káznici v saském Cvikově (Zwickau). Na rozdíl od ostatních měl to štěstí, že byl v květnu 1944 propuštěn na svobodu a mohl se vrátit domů. Všichni se

Pankráci. Po válce na něj sice padl stín podezření, ale jeho bývalí spolupracovníci potvrdili, že pracoval pro Gestapo v intencích odboje, a tak byl obvinění zproštěn. Richter jej jako svého konfidenta označil ve výpovědi z ledna 1950 a teprve díky ní se prokázalo, že Gestapo mělo jeho kontakty s odbojem až do roku 1943 zcela pod kontrolou. ABS, f. Stíhání nacistických válečných zločinců (325), sign. 325-31-2, kopie trestního oznámení na Ottu Göbla (nar. 1903) z 21. 3. 1951.

25 Svazek Bedřicha Oumrta (nar. 10. 2. 1907) byl registrován OO-MV Nová Paka dne 25. 10. 1955 (spolupráce však byla zřejmě staršího data). Byl veden jako agent s krycím jménem „Emil“. V roce 1960 byl jeho svazek (v souvislosti se správní reformou) předán OO-MV Jičín, kde spolupráci v blíže nezjištěné pozdější době ukončili. Ještě v roce 1972 však byla spolupráce obnovena. Viz <http://www.abscr.cz/cs/vyhledavani-archivni-pomucky> (citováno k 11. 4. 2016).

26 ABS, f. MV-KR, svazek a. č. 598 884 MV. MUDr. Vrba byl např. údajně pověřen zdravotní klasifikací vězňů před jejich odesláním do koncentračního tábora.

27 Mělo se jednat o škpt. Pavla, úředníka jičínského okresního úřadu Šulce, resp. Šolce, truhláře Josefa Karpíška, Dr. Růžka, Bergera (všichni z Jičína), Deutsche a Bezecného z Turnova a důstojníka čs. armády Kopeckého z Kopelnice. Úředník František Macoun zemřel 19. května 1945, krátce po návratu z Terezína. Z jeho smrti však, zřejmě vzhledem k pouze zprostředkovanému svědectví, nakonec Richter obviněn nebyl. Tamtéž, svazek a. č. 969 731 MV.

28 Oba se z války vrátili s podlomeným zdravím a byli částečnými válečnými invalidy. V době vyšetřování žili v Kopidlně. Josef Karpíšek zahynul na samém konci války během pochodu smrti.

29 Úřední soud – nejnižší stupeň německé soudní správy odpovídající zhruba českému okresnímu soudu, spravující však větší území (v protektorátu jich působilo devánct).

30 ABS, f. MV-KR, svazek a. č. 969 731 MV.

31 PLACHÝ, Jiří: *Případ FRITZ. Válečný zločinec Max Rostock jako agent StB*. ÚDVZK PČR, Praha 2002, s. 38–54. Z tohoto zdroje jsou čerpány veškeré další informace o přípravě a průběhu procesu se skupinou „Max Rostock a spol.“. Do ČSR byli vydáni ze zajateckého tábora 27/Í v Krasnodarsku u Moskvy, který byl určen pro prominenty.

shodli na tom, že Richter se choval jako sadista a násilí na druhých mu dělalo vyloženě dobře.³⁰

Na jaře 1951 však (zřejmě z propagandistických důvodů) padlo rozhodnutí, že bude přiřazen ke skupině nacistických válečných zločinců vedené v té době jako „Richard Schmidt a spol.“. Definitivní verze žaloby na skupinu, jejíž označení bylo změněno na „Max Rostock a spol.“, byla publikována 25. června 1951. Jeho spoluobžalovanými se stali bývalý velitel služebny Sicherheitsdienstu (SD) v Kladně a SS-Obersturmführer Max Rostock, vydaný do Československa 22. dubna 1950 z Francie, SS-Gruppenführer a generálporučík policie Ernst Hitzegrad a generálové Wehrmachtu Richard Schmidt a Friedrich Gottschalk. Trojici generálů vydal do Československa 12. října 1950 Sovětský svaz.³¹

Není třeba zdůrazňovat, že šlo o skupinu nesourodou a válečná trestná činnost jednotlivých obviněných spolu nijak nesouvisela.

„Hvězdu“ chystaného procesu se však měl stát zmíněný bývalý velitel služebny SD v Kladně Max Rostock. Ten byl v červnu 1942 jedním z přímých aktérů vyhlazení Lidic; celé operace se se svými lidmi aktivně zúčastnil. Po válce se skrýval,

■ Obvinění v procesu Rostock a spol.

Ernst Hitzegrad (1889–1976) nedokončil studia filologie. Z první světové války se vrátil jako poručík císařské armády a v letech trvání Výmarské republiky sloužil jako důstojník u policie. Od roku 1932 byl členem NSDAP. Po převzetí moci nacisty působil na pruském ministerstvu vnitra. V roce 1938 se stal členem SS. Před příchodem do protektorátu zastával místo inspektora pořádkové policie v Sasku. Od poloviny září 1943 do poloviny února 1945 působil jako velitel pořádkové policie v Čechách a na Moravě. (Do jeho kompetence spadaly dva pluky německé ochranné policie, německé četnictvo, česká státní policie a české četnictvo.) Posledních několik měsíců války byl spojovacím důstojníkem pořádkové policie u německého státního ministra pro Čechy a Moravu K. H. Franka. Za vinu se mu kladla zodpovědnost za zločiny spáchané jemu podřízenými složkami, především při tzv. protipartyzánských akcích.

Richard Schmidt (1899–1977) se vyučil tiskařem. V říjnu 1917 narukoval k německé armádě, v září 1918 byl na západní frontě zajat Brity. Po návratu ze zajetí pracoval jako horník a roku 1921 nastoupil k policii. Po sedmi letech služby dosáhl důstojnické hodnosti. V roce 1936 jej převedli k Wehrmachtu. Jako velitel praporu se zúčastnil tažení na Západě a od června 1941 do března 1943 velel pluku na východní frontě. V lednu 1944 se na východní frontu vrátil a v dubnu téhož roku byl v bojích na Krymu těžce zraněn. Po vyléčení jej v prosinci 1944 ustanovili velitelem 254. pěší divize, která byla nasazena v bojích na Slovensku a od února 1945 ve Slezsku. K 1. březnu 1945 dosáhl hodnosti generálmajora. Viněn byl ze zodpovědnosti za vypálení osady Beníky u Liptovského Svätého Mikuláše, kterého se zúčastnily jeho jednotky v únoru 1945.

Friedrich Karl Gottschalk (1892–1960) byl od roku 1912 důstojníkem z povolání německé císařské armády. V první světové válce bojoval na západní frontě a na Balkáně (proti Srbsku a Rumunsku). Po jejím skončení se angažoval v krajně pravicových Freikorpsch a účastnil se tzv. Kappova puče (neúspěšného pokusu o pravicový převrat v Německu z března 1920, který dostal jméno po nacionálním politikovi Wolfgangu Kappovi, 1858–1922). Následně byl penzionován a vstoupil do služeb pruské policie, kde sloužil až do roku 1935, kdy se vrátil do řad německé armády. Jako velitel dělostřeleckého oddílu se zúčastnil tažení proti Francii v roce 1940 a od června 1941 až do ledna 1944 bojuj na východní frontě. Po svém návratu byl jmenován do hodnosti generálmajora. Několik měsíců sloužil ve Francii a v polovině září 1944 jej převedli do tzv. protektorátu. V následujících několika měsících zastával místo generála pro zvláštní úkoly ve štábu vojenského velitele Čech a Moravy generála Rudolfa Toussainta. Od poloviny dubna 1945 velel 540. pěší divizi Wehrmachtu (což byla v podstatě jedna ze dvou teritoriálních divizí Wehrmachtu formovaných na území protektorátu). Byl viněn z masakru českého civilního obyvatelstva, k němuž došlo v květnu 1945 ve Štokách u Jihlavy.



Obvinění v procesu Rostock a spol. na vězeňských snímcích – SS-Gruppenführer a generálporučík policie Ernst Hitzegrad, generálmajor Wehrmachtu Richard Schmidt a generálmajor Wehrmachtu Friedrich Karl Gottschalk

Foto: archiv autora



SS-Obersturmführer Max Rostock v době, kdy stál v čele služebny SD v Kladně

Foto: archiv autora

a tak se mu na rozdíl od bývalého velitele kladenského Gestapa SS-Hauptsturmführera Haralda Wiesmanna a několika jeho podřízených, kteří byli v tzv. Lidickém procesu před Mimořádným lidovým soudem v Praze na jaře 1947 za velké pozornosti sdělovacích prostředků odsouzeni k trestu smrti a popraveni, podařilo vyhnout se zodpovědnosti.³²

Vyšetřování všech pěti válečných zločinců bylo zcela v kompetenci StB. To však v sobě skrývalo jeden zásadní problém – tajná policie prošla po únoru 1948 rozsáhlými čistkami, které v první řadě smetly předválečné profesionální policisty a na jejich místa dosadily mladé „dělnické kádry“, jejichž hlavní předností byla naprostá oddanost komunistické straně a absence morálních zá-

■ Případ Maxe Rostocka a jeho vydání do ČSR

Max Heinrich Rostock se narodil 29. září 1912 v porýnském Ludwigshafenu v rodině malířského mistra. Vychodil osmiletou obecnou školu, jednoroční obchodní školu a roku 1930 se vyučil obchodním příručím. Následně nastoupil do učení ke svému otci a o tři roky později se vyučil i natěračem. Několik týdnů po Hitlerově převzetí moci v roce 1933 se stal členem SA a NSDAP. V polovině září 1934 byl přijat ke zpravodajské službě nacistické strany, tedy k Sicherheitsdienstu (SD). Jako příslušník služebny SD v Ludwigshafenu se podílel na činnosti proti Sársku, které bylo po skončení války územím pod mezinárodní kontrolou, v němž se počátkem roku 1935 konal plebiscit o připojení k Německu. V následujících letech prošel několika dalšími služebnami SD v západoněmeckých městech (Neustadt, Stuttgart, Lörrach, Karlsruhe). Dne 26. srpna 1939 byl přemístěn k vyšší úsekové službě SD do Prahy. Zde dosáhl jmenování do důstojnické hodnosti SS-Untersturmführera (20. dubna 1940) a následně byl 15. května 1940 pověřen řízením služebny SD v Kladně. Do její kompetence spadaly tehdejší politické a soudní okresy Kladno, Louny, Rakovník, Beroun, Slaný, Roudnice nad Labem, Křivoklát, Hořovice, Unhošť, Nové Strašecí, Libochovice, Velvary a Kralupy nad Vltavou. Zde se 10. června 1942 aktivně účastnil vyhlazení Lidic. Během této akce týral lidického faráře Josefa Štemberku a jeho podřízené vykradli kostel sv. Martina. V následujících dnech se účastnil i odebírání lidických dětí jejich matkám v kladenské sokolovně. Ačkoliv několik týdnů předtím „arizoval“ brněnskou továrnu Schick a Stern, neváhal si přivlastnit některé věci zavražděných lidických občanů. Na jaře 1943 byl přemístěn jako zástupce velitele služebny SD do Českých Budějovic a počátkem roku 1944 do Hradce Králové. V březnu 1944 byl odeslán do obsazeného Maďarska. Působil v Budapešti a v Kluži (dnes v Rumunsku). Pravděpodobně se aktivně podílel na převratu, který k moci vynesl maďarské nacisty ze strany „Šípových křížů“. Na konci války zřejmě působil při zpravodajském výcviku francouzských kolaborantů v Kostnici. Uváděn je také v souvislosti se záškodnickou organizací Werwolf. Konec války jej zastihl v Rakousku, kde se ocitl na území obsazeném Američany. V následujícím roce se skrýval pod falešným jménem. V červnu 1946 byl v Heidelbergu zatčen americkou CIC a měl být vydán do ČSR, kde se po něm jako po válečném zločinci vedlo usilovné pátrání. Podařilo se mu však během eskorty do Plzně uprchnout. Podruhé jej zatkl Francouzi v jeho rodišti v červnu 1948. V té době se živil paděláním starých obrazů. Poté, co byla zjištěna jeho pravá totožnost, se rozběhlo jednání o extradiči do Československa. Dne 22. dubna 1950 Rostock přistál na ruzyňském letišti.*

*Srov. PLACHÝ, Jiří: *Případ FRITZ*.

bran. Ty dokázaly podle zadaného scénáře vytvářet politické procesy, avšak skutečnou policejní práci neovládaly.

To se projevilo i v případě „Rostock a spol.“. Například teprve v průběhu procesu se StB dozvěděla, kde vlastně leží obec Beníky, kterou měli vypálit vojáci generála Schmidta, Rostock byl žalován nad rámec extradiční žádosti, což odporovalo mezinárodnímu právu, apod. Důkazy shromážděné StB především proti

generálům Schmidtovi, Gottschalkovi a Hitzegradovi hodnotili zainteresovaní právníci jako mimořádně slabé. Již několik dní po podání obžaloby konstatovala Generální prokuratura, že *spojení žalob proti pěti různým válečným zločincům, u nichž není jiného společného bodu než činnost v složkách nacistických okupačních sil, není [...] patrně nejvhodnější*.³³ Proces však již nešlo dále odkládat. O výši trestu bylo ostatně již dávno rozhodnuto. Krajská bezpečnostní pětka v Praze

32 Dne 24. 4. 1947 byli v Praze popraveni bývalí příslušníci kladenské služebny Gestapa Harald Weismann, Oskar Felkl, Walter Forster, Otto Gehle, Thomas Karl Thomsen a Rudolf Vlček. Viz LIŠKA, Otakar a kol.: *Tresty smrti vykonané v Československu 1918–1989*. ÚDVZK PČR, Praha 2006, s. 199.

33 NA, f. Generální prokuratura, sp. zn. 2 SPT I 43/41, předběžný plán procesu ze 4. 7. 1951.

doporučila, aby byl nad všemi obžalovanými vynesena rozsudek smrti.

K jejímu návrhu se připojilo ministerstvo spravedlnosti a 12. června 1951 (tedy téměř dva týdny před podáním obžaloby) jej schválil Politický sekretariát ÚV KSČ. Teprve pak přišel na řadu soud. Hlavní líčení bylo kvůli různým závadám několikrát odloženo a začalo před senátem Státního soudu v Praze, jemuž předsedal JUDr. Hugo Richter, teprve 23. srpna 1951. I tentokrát mu věnovaly československé sdělovací prostředky mimořádnou pozornost a přenášel jej dokonce Československý rozhlas. Rozsudek byl vynesena 25. srpna 1951. Podle něj se všichni obžalovaní jako vedoucí členové zločinecké nacistické válečné organizace [...] a) pokusili se násilím přivlést území republiky k cizímu území za okolností zvláště přitěžujících, b) za války opatřili nepříteli prospěch a způsobili škodu vojenským podnikům republiky a jeho spojenci za okolností zvláště přitěžujících, c) zlomyslným jednáním způsobili nebezpečnost pro život, zdraví a bezpečnost těla více osobám.³⁴ To bylo kvalifikováno jako trestné činy úkladů o republiku, vojenské zrady a veřejného násilí. Nad všemi byl vynesena trest smrti.

Před soudem Richter uvedl, že se cítí vinným, a doznal i týrání zatčených. Snažil se sice hledat polehčující okolnosti, ty však nepůsobily příliš přesvědčivě: *Úmyslně jsem nebil lidi do ledvin, ale mohlo se to stát.*³⁵ Dále se hájil tím, že jeho pracovní metody byly u Gestapa běžné. Richter byl konkrétně uznán vinným z toho, že zapříčinil zatčení 50 československých občanů, z nichž řada (není uvedeno kolik) přišla o život, a dále z ubití nejméně dvou zatčených přímo při výslechu.³⁶ Všichni odsouzení se odvolali.

Jejich odvolání (z něhož byl vyloučen případ generála Gottschalka) projednal Nejvyšší soud na svém zasedání ve dnech 5.-6. března 1952. Přestože došlo k odstranění nejzjevnějších formálních chyb prvoinstančního rozsudku, trest byl všem čtyřem v plné míře potvrzen. Pouze Gottschalkovi byl v samostatném odvolacím jednání změněn na doživotní vězení. K tomu však došlo až po více než dvou letech od jeho odsouzení, v říjnu 1953.

Všichni čtyři následně podali prezidentovi Klementu Gottwaldovi žádost o milost. Ještě než o ní stačil rozhodnout, se však do věci znovu vložila StB, která začala uvažovat o zpravodajském využití některých odsouzených (v této fázi se hovořilo především o obou generálech, jejichž rodiny a přátelé sbírali ve Spolkové republice Německo důkazy o jejich nevině). Max Rostock se tajně policii sám servilně nabízel, ta však zatím jeho zájem ignorovala. To vše vedlo k tomu, že výkon trestu byl prozatím odložen. Mezitím, 14. března 1953, zemřel Klement Gottwald a o týden později zaujal jeho místo dosavadní předseda vlády Antonín Zápotocký.

V souvislosti s nástupem nového prezidenta došlo také k „revizi“ dosud nevykonaných trestů smrti. Na základě toho ministerstvo národní bezpečnosti a ministerstvo spravedlnosti ve své zprávě z 6. května 1953 nedoporučily udělení milosti ani jednomu z odsouzených válečných zločinců. S tím se o několik dní později ztotožnil i Politický sekretariát ÚV KSČ a 2. června 1953 také vláda.

Dne 21. srpna 1953 sdělilo ministerstvo spravedlnosti Generální prokuratuře, že prezident milost neudělil, a ta stanovila datum popravy na

28. srpna. Z neznámých důvodů však byla poprava téhož dne znovu odložena. Následně došlo k překvapivému zvratu. Na svém 149. zasedání doporučil Politický sekretariát ÚV KSČ, *aby cestou milosti byl změněn u odsouzených nacistických generálů dosud nevykonaný trest smrti na trest odnětí svobody na doživotí.*³⁷ Na základě toho předložil ministr spravedlnosti JUDr. Václav Škoda dne 2. října 1953 prezidentovi Antonínu Zápotockému příslušný návrh, který jej 14. října schválil. Jen na okraj poznamenejme, že během prvních devíti měsíců Zápotockého vlády bylo popraveno celkem 41 osob. Milost udělil pouze osmi odsouzeným – z toho čtyřem nacistickým válečným zločincům.

Jako nejpravděpodobnější se zdá, že na rozuzlení tohoto dramatu měly největší podíl československé tajné služby, které zřejmě počítaly s možným budoucím využitím odsouzených. K tomu také po několika letech došlo. Jako první se z vězení dostal 14. ledna 1960 Friedrich Gottschalk. Svoji roli však zřejmě sehrál jeho velmi špatný zdravotní stav, protože krátce po návratu do SRN (ještě v roce 1960) zemřel.

Jen několik dní po něm překročil západoněmecké hranice Max Rostock. Koncem roku 1959 začal ve vězení spolupracovat s příslušníky I. správy ministerstva vnitra (tedy rozvědky StB) a díky tomu byl propuštěn na svobodu a 4. února 1960 jako agent s krycím jménem „Fritz“ vyhoštěn do Spolkové republiky Německo. Zde se několik měsíců snažil hrát s StB dvojitou hru, když (nejspíš již při svém návratu) dekonspiroval svoji spolupráci s československou rozvědkou německé kontrarozvědky.³⁸ Ernst Hitzegrad,

34 Tamtéž, f. Krajský soud Praha, sp. zn. 5 Ts I 55/51, rozsudek z 25. 8. 1951.

35 ABS, f. MV-KR, svazek a. č. 969 731 MV.

36 Tamtéž. Ubítí u výslechu měli být Josef Čeřovský a Bohumil Láska.

37 NA, f. Archiv ÚV KSČ, sv. 64, inv. j. 174, zápis z 8. 9. 1953.

38 PLACHÝ, Jiří: *Případ FRITZ*, s. 55–63; KREISINGER, Pavel – NEČAS, Jaroslav: *Dr. Wernfried Pfaff (1915–1979). Příslušník nacistické SD v Praze a Hradci Králové, vojní wehrmacht, retribuční vězeň a výkonný spolupracovník StB v Německu*, rukopis odborné studie, v tisku, s. 38–39.

Richard Schmidt a Rudolf Toussaint byli v prosinci 1961 vyměněni za československé agenty odhalené na území SRN.

Akce „Kurt“

Jako poslední zůstal ve vězení právě Richter. Od konce roku 1953 do července 1959 vykonával trest ve slovenském Leopoldově, následně pobyl několik měsíců v Praze na Pankráci a 5. února 1960 se „vrátil“ do Valdic u Jičína.³⁹

Západoněmecká vláda zřejmě neměla potřebu zařadit jej na seznam osob určených k výměně, byť jeho případ vedla v patrnosti. Richter navíc i ve vězení zůstal přesvědčeným nacistou⁴⁰ a zájem o jeho získání ke spolupráci podle dochovaných dokumentů neprojevil ani československé tajné služby.⁴¹ Sporná zůstávala i jeho státní příslušnost. Sohland, odkud pocházel a kde žila jeho rodina, se po roce 1949 stal součástí Německé demokratické republiky (NDR). On sám však možnost repatriace do NDR rozhodně odmítal. Naopak – východoněmecký režim otevřeně kritizoval a podle zpráv spolupovězňů vyjadřoval uspokojení, když se sportovcům ze

Spolkové republiky podařilo zvítězit nad reprezentanty Ulbrichtova režimu. Odmítl si dokonce dopisovat se svým synem, když zjistil, že se stal v NDR učitelem a odmítá nacionalismus. Podobně „odepsal“ i svou manželku.

Na základě důvodové zprávy Útvaru nápravných zařízení MV ve Valdicích u Jičína z 19. května 1961 byl na Richtera Státní bezpečností zaveden pozorovací svazek s krycím jménem „Kurt“.⁴² Důvodem byl obsah hovorů, které vedl s tehdy ještě spolupovězňným generálem Toussaintem. V praxi to znamenalo, že příslušníci vězeňské agenturní sítě (tedy agenti StB mezi odsouzenými) byli úkolováni, aby navázali s Richterem důvěrné rozhovory, jejichž obsah měl být směřován k tématům, která tajnou policii zajímala. Šlo samozřejmě především o jeho politické názory, ale i o reakce na výslechy, jimž byl čas od času stále podrobován.⁴³ K agentům, kteří na něj byli nasazeni, patřil v té době například bývalý funkcionář Kuratoria pro výchovu mládeže v Protektorátu Čechy a Morava a současně neúspěšný atentátník na prezidenta Edvarda Beneše Jan Svoboda. V té době byl Richter spolu s bývalým ve-

litelem ženijní školy SS v Hradištku SS-Oberführerem Emilem Kleinem⁴⁴ posledním nacistickým válečným zločincem vězněným ve Valdicích.

V prosinci 1963 byl Richter přemístěn z Valdic do Útvaru nápravných zařízení č. 2 Praha, tedy do pankrácké věznice. Již počátkem srpna následujícího roku byl v souvislosti s tím vznesen návrh na ukončení akce „Kurt“, který však nebyl realizován. Richter byl tedy agenty z řad svých spolupovězňů sledován i nadále. StB se však v podstatě již nic nového nedozvěděla, kromě pravděpodobně smyšlených historek o tom, že před válkou spolupracoval s Paulem Thümmem.⁴⁵

Kurt Max Walter Richter byl jako jeden z posledních nacistických válečných zločinců v Československu propuštěn na svobodu až na základě amnestie nově zvoleného prezidenta ČSSR, armádního generála Ludvíka Svobody, vyhlášené 9. května 1968.⁴⁶ Následně byl z republiky vyhoštěn. Jak se dalo předpokládat, nesměřoval do Sohlandu, kde zřejmě ještě v té době žila jeho rodina, kterou neviděl třiačtyřicet let, ale do Spolkové republiky Německo. Jeho další osudy včetně data úmrtí nejsou známé. pd

39 Patřil spíše k problematickým vězňům, odmítal pracovat a např. ve Valdicích na pracovišti „brusírna“ plnil plán jen na 26 %, za což byl kázeňsky trestán. ABS, f. MV-KR, svazek a. č. 598 884 MV.

40 Jednoho ze spolupovězňů v hovoru ještě v roce 1963 označil za „skvělého syna Velkoněmecké říše“, stále projevoval antisemitské názory a s nadějami sledoval politický vzestup roku 1964 vytvořené, krajně pravicové Nacionálně-demokratické strany Německa (Nationaldemokratische Partei Deutschlands - NPD) ve Spolkové republice Německo. Tamtéž.

41 V květnu 1963 hovořil před svým spolupovězňem, že mu byla ze strany StB nabídnuta spolupráce, kterou odmítl. Dokumenty to však nepotvrzují. Tamtéž.

42 Svazek byl registrován 10. června 1961 Krajskou správou Ministerstva vnitra v Hradci Králové. V prosinci 1963 byl přeregistrován s reg. č. 13 206 na Krajskou správu MV Praha. Tamtéž.

43 V té době byl vyslýchán především k okupační minulosti různých osob. Richter byl však v tomto směru velmi zatvrzelý a před spolupovězňem např. prohlásil, že: [...] *nebude prodávat bývalých a budoucích spolubojovníků jen pro nic za nic*. Tamtéž.

44 Emil Heinrich Christoph Klein (1898–1970 nebo 1973) se na konci války mj. podílel na ukrytí „Štěchovického pokladu“. Do ČSR jej jako válečného zločince vydali koncem roku 1946 Američané a následně byl odsouzen k 20 letům vězení. Z výkonu trestu byl propuštěn na Štědrý den roku 1964.

45 Podle zpráv spolupovězňů uměl Richter jen velmi málo česky a učit se odmítal. Z toho důvodu skoro nečetl. Podrobně však sledoval v té době probíhající diskusi o atentátu na Heydricha.

46 Ještě 21. dubna 1968 požádal, zřejmě vzhledem k politickému vývoji v Československu, o přezkoumání rozsudku. Jeho žádost byla dne 24. listopadu 1970 jako neodůvodněná Krajským soudem v Hradci Králové zamítnuta. Podle konstatování justičních orgánů překročil Richter 15. května 1968 československé hranice a od té doby je neznámého pobytu. ABS, f. MV-KR, svazek a. č. 969 731 MV. V důsledku Richterova vyhoštění z republiky byla ukončena i akce „Kurt“ a svazek byl 21. května 1968 uložen do archivu. Zde byl vnitřně proskartován a v roce 1987 přefotografován na mikrofiš.